
Roberto Dapit
Mladinski raziskovalni tabor 1997 - Kanalska dolina

Mladinski raziskovalni tabor se je letos vrnil v Kanalsko dolino. Skupina 20 mladih raziskovalk in raziskovalcev skupaj z mentorji je tam preživela ob terenskem delu dva tedna, od 25.8. do 6.9.1997. Prireditelji letošnjega tabora, ki je že sedemnajsti po vrsti, so Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici in Društvo mladih raziskovalcev iz Trsta in Gorice ter Društvo slovenskih naravoslovcev in tehnikov Tone Penko. Soprireditelja sta bila Slovensko kulturno središče Planika iz Ukev in gibanje Znanost mladini iz Ljubljane. Vodja tabora je bil Milan Pahor, ravnatelj NŠK v Trstu, mentorji pa Danila Zuljan iz Gorice ter Mojca Ravnik in Roberto Dapit z Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU v Ljubljani. Bivali smo na Trbižu in delali v prostorih, ki nam jih je središče Planika v Ukvah dalo na razpolago.

Torej se je tabor vrnil v isti kraj, kjer je bil pred enajstimi leti. Leta 1987 je izšel zbornik z naslovom Tabor 'Kanalska dolina 1986', ki je pokazal rezultate tedanjega tabora. Čas je bil za ponovno terensko raziskovalno delo. Na taboru 1986 so bili v bistvu obravnavani isti kraji kot na letošnjem. Pristop oziroma splošni metodološki kriteriji, ki smo jih zbrali, pa so bili drugačni. Tokrat smo želeli raziskovati bolj interdisciplinarno in svoje delo osredotočiti na način življenja kmečkega prebivalstva. Tudi stroke posameznih skupin se niso tako razlikovale kot ponavadi: dve skupini sta obravnavali etnološka vprašanja, tretja, tj. jezikoslovna skupina, pa je zbirala gradivo, ki je zanimivo tako z jezikoslovnega kot z etnološkega vidika.

Izhodiščne točke raziskovalnega dela za vse skupine so bile v glavnem tri vasi: Ukve, kjer je kmečko prebivalstvo najbolj prisotno, Žabnice, kjer je kmetijstvo čisto obrobna dejavnost, in Ovčja vas, ki je imela podoben gospodarski sistem kot prejšnji dve vasi, danes pa je popolnoma usmerjena v turizem.

Glede na naše zanimanje smo torej največ pričakovali od Ukev in skupine so raziskovale pretežno tam. Ukve so tudi edini kraj, ki še danes ohranja, čeprav v zelo zmanjšani meri, cel postopek planšarstva in sistem pašništva. Žal smo takoj ugotovili, da so bili prav v tem času domačini zelo zaposleni s košnjo in s spravilom sena ter z delom na polju - pobirali so krompir. Kjub temu so nam posvetili svoj čas in včasih smo jih spraševali na planini zraven krav, ki so se pasle na senožeti. Treba je poudariti, da so

podatki, ki so navedeni v tem poročilu, nastali po dvotedenskem raziskovalnem delu in jih bo vsaka skupina kot po navadi še preverjala in dopolnjevala na terenu.

Prva etnološka skupina, ki jo je vodila dr. Mojca Ravnik, je obravnavala več področij - pregled materialne kulture, proučevanje šeg in navad in raziskovanje družine. Ta skupina je bila razdeljena v tri sekcije.

Prva je, kot že na prejšnjih taborih v Bardu, Reziji in Benečiji, pregledovala predmete in orodje na kmetijah, jih slikala in zbrala ustrezne podatke z namenom, da bi sestavila dokumentacijo o obravnavanem področju.

Drugi del skupine se je posvetil raziskavi prazničnega leta in je skušal določiti, v kolikšni meri so še šege in navade prisotne v družinah, kakšni so slovenski elementi in kako so se diahrono spremenili.

Prazniki, ki so še danes ohranjeni, se omejujejo predvsem na praznovanje miklavževega, božiča, tepežnice, novega leta, sv. treh kraljev, pusta na šolskih prireditvah, velike noči in žegna. Slišali smo od informatorjev tudi o drugih šegah, kot so na primer pehtra baba in kres, ki pa jih bo treba s pomočjo dodatnih informacij časovno in prostorsko opredeliti.

Največ podatkov je bilo mogoče zbrati o miklavževanju in žegnu. Miklavževanje je še precej razširjen pojav v celi Kanalski dolini in je izpričano od Tablje do Bele Peči. Zadnja leta so se ponekod skupine krampusov (parkeljnov) razmnožile: na Trbižu na primer, kjer je baje ena sama skupina, so zdaj tri, in vsaka obiskuje posamezen del mesta. Posebno pozornost zaslužijo maske krampusov. Nekdaj so jih domačini izdelovali iz lesa, danes so pa oblikovane iz drugačnih materialov, npr. iz lepljenega papirja, bombaža, lepenke in iz drugih umetnih materialov. Taka sprememba se najbolj izraža na Trbižu, kjer je največ udeležencev, in bi skoraj rekel, da obstaja med fanti tekma za najboljšo masko, ki je najlepše izdelana in najbolj učinkovita.

Vaški praznik, *žegen*, je v Žabnicah potekal prav v času našega tabora, na god sv. Egidija 31. avgusta. Glavna vsebina praznika naj bi bili letniki oz. naborniki, ki so v preteklem letu dopolnili 18 let. Udeležijo se tudi dekleta, oz. letnice. Izhodiščna struktura fantovske družbe naj bi bila danes močno prizadeta. Letos je bilo prisotnih samo pet letnikov - trije fantje in dve dekleti. Avtentičnost praznika je verjetno ogrožena zaradi vpliva lokalnih in zunanjih faktorjev - zmanjšano število letnikov, izguba izhodiščne funkcije kmečkega praznovanja po globoki gospodarski in socialni spremembi, turizem, politična nasprotja.

Tretje področje, ki ga je obravnavala etnološka skupina, je družina. Kraji tega raziskovanja so bile vasi Žabnice, Ovčja vas, Trbiž in Bela Peč. Na tem področju je vsekakor težje priti po petnajstih dneh raziskovanja do takih sklepov, ki bi nam omogočili odgovor na vprašanje izvora družin in rodov. Vendar je skupina opazovala določene pojave, ki jih lahko na kratko navedemo. Če so po eni strani informatorji prepričani, da od vedno živijo na tem prostoru, drugi pa trdijo, da so njihovi predniki prišli iz drugih dežel - iz Češke, Slovaške, iz Istre in nemških dežel. Dejstvo je, da so se v avstroogrskem obdobju zaradi službovanja in vojaščine spletle marsikatere sorodstvene vezi, najpogosteje med Kanalsko, Ziljsko in Gornjesavsko dolino.

Ob tem vprašanju je treba omeniti, da se je na začetku prve svetovne vojne zaradi opcij del slovenskega prebivalstva v Kanalski dolini preselil v Avstrijo. Begunstvu v nekaterih primerih ni sledil povratak, in posledica tega je bila, da so določene vasi, kot je Ovčja vas, popolnoma spremenile svojo etnično podobo. V Ovčji vasi so v povojnem obdobju priseljenci furlanskega rodu odkupili pod zelo ugodnimi pogoji zemljišča in druga premoženja slovenskih prebivalcev, ki so dokončno zapustili svoje domače

kraje. Današnja podoba te vasi je v bistvu taka, da je tam zelo malo slovenskega prebivalstva.

Naslednji dejavnik vzpostavljanja sorodstvenih vezi je bila ekonomska emigracija. To lahko zasledujemo v obdobju med obema vojnoma, ampak tudi že prej, ko so se ljudje iz gornjega Posočja zaposlovali v Kanalski dolini in obratno. Velikokrat smo slišali tudi, da je Kanalska dolina imela stike z Benečijo in Rezijo. Iz Rezije so prihajali bodisi moški, ki so delali kot pastirji na planini, bodisi ženske, ki so pobirale krompir na polju v dolini. Na selitev družin so vplivali ne samo zgodovinski in politični faktorji, ampak tudi naravni, predvsem poplave. Torej so se družine premikale tudi v okviru doline ali iste vasi.

Druga etnološka skupina, ki je delovala pod vodstvom mag. Roberta Dapita, je obravnavala fenomen pašništva in je skušala ugotoviti sistem planšarstva v odnosu z vasjo. Tudi v tem primeru je seveda dodatno raziskovalno delo nujno, da bi prišli do bolj natančnih rezultatov.

Skupina je svojo dejavnost osredotočila na dve vasi, Ukve in Žabnice, nekaj podatkov pa je zbrala v Ovčji vasi. Raziskovala je tudi način življenja skozi celo leto, torej poleti na planini in pozimi v vasi. Raziskovalno delo je potekalo predvsem na tistih planinah, ki so bile še delujoče, ali pa v vasi pri informatorjih, ki se še ukvarjajo ali so se v preteklosti ukvarjali s kmetijstvom. Podatke smo snemali na trak, zbrali pa smo tudi nekaj slikovnega gradiva.

Temeljna ugotovitev je, da je sistem pašništva v Ukvah in Žabnicah različen. V Ukvah so jalovo živino, vole in konje najprej gnali na skupno najeto planino v Patoci/Ciurciule in potem na visoko skupno planino Liep vrh ali Kok. Na teh planinah je pasel živino najeti pastir, ki je bil velikokrat Rezijan. Mlečno živino pa so kmetje gnali na zasebne planine na Ravni, Podravni, v Zadnjih Ukvah, Podtamarju in v Filci. Na zasebnih planinah so bile senožeti in pašniki. V jeseni so jalovo živino, vole in konje odgnali nazaj v Patoci ali pa na zasebne planine in ob prvem snegu so se kmetje preselili spet v vas. Vemo, da so nekateri še do nedavnega ostali z jalovo živino na planini tudi pozimi. Kmetje, ki niso imeli planine, so poleti pasli živino v okolici vasi, po navadi na Buatah, med Ukvami in Ovčjo vasjo. Drugačno organizacijo planšarstva smo dokumentirali v Žabnicah. Mlečno živino so kmetje na začetku junija odgnali na planino Breznik v Tinjem Logu in čez nekaj tednov na planino Višarje. Za živino je skrbel najeti pastir in za izdelavo mlečnih izdelkov je bil pomagač 'k'sir'. Jalova živina in voli so se pasli na različnih planinah, ki so se vrstile glede na višino oz. na rast trave. Konec maja so gnali živino na planino Uom, v bližini Žabnic, kjer je ostala nekaj tednov, potem so jo odgnali prek Mrzle Vode na planino Pašnik, in nazadnje, po mesecu in pol, na planino Sedlo nad Prašnikom. Osmega septembra so živino odgnali prek doline Zajzere in čez Ovčjo vas spet na planino Uom, kjer se je pasla, dokler so to dopuščale vremenske razmere.

Drugi cilj raziskovanja je bil ugotoviti prisotnost kmečkega prebivalstva, ki se še ukvarja z živinorejo. Ugotovili smo, da je število takšnih kmetov izredno nizko, če pomislimo, da je bilo gospodarstvo teh vasi, posebej Ukev, kmečkega tipa - v Ukvah jih je nekaj čez dvajset in v Žabnicah manj kot deset. V Ukvah se dva kmeta ukvarjata tudi s kmečkim turizmom in obstaja tudi kočja 'pri Gamzi', ki po družinskih vezeh ponuja lokalne kmečke izdelke. Skušali smo sestaviti seznam živine v Ukvah in Žabnicah in na splošno se je izkazalo, da so danes krave skoraj edina vrsta živine, ki pride v poštev za živinorejo v teh krajih. Vole so seveda namestili s traktorji in ovčereja ni več donosna zaradi netržnosti volne.

Poleg tega je skupina raziskovala druge vidike, ki so povezani z živinorejo, planšarstvom in poljedelstvom. To so na primer znamenja živine, ki so bila po navadi na

različne načine narejeni urezi na uhlju, ali imena krav, najbolj pogosta so Cika, Šeka, Gamsa, Pljema, in volov, kot Cik, Šek.

V dolini so se kmetje ukvarjali tudi z delom na polju. Značilni pridelki tega področja so 'hrušče' oz. krompir, zelje, fižol in koruza. Veliko domačinov se še ukvarja z gozdarstvom, in tukaj je treba omeniti, da obstajajo na tem prostoru servitutne pravice, ki pripadajo večini hiš.

Tretje področje letošnjega tabora je bilo jezikoslovje, delo je potekalo pod vodstvom prof. Danile Zuljan. Kot je bilo že prej omenjeno, gradivo ni bilo obravnavano zgolj z jezikoslovnega vidika. Zbiranje gradiva je potekalo po določenih kriterijih. Nabiranjtu ljudskega slovstva in narečnega besedišča je sledila glasoslovna in leksikalna analiza zbranega gradiva. Zbrane so bile pravljice, pripovedke, bajke, legende, pesmi in pregovori. Narečno besedišče je povezano zlasti z družino, hišo, hrano, oblačili in mi-zarstvom. Gradivo, ki je posneto na trak in zapisano v fonetični tanskripciji, je delno v knjižnem jeziku.

Jezikovna slika Kanalske doline je precej artikulirana in kaže tudi zapletenost so-cio-kulturnih vprašanj tega področja. Ti kraji na tromeji so par excellence simbol večjezičnosti, ker se tukaj prepletajo slovenska, italijanska in nemška kultura. Kolikor smo opazili, lahko trdimo, da starejše generacije v Ukvah in Žabnicah aktivno obvladajo slovensko, nemško in italijansko in, za prva dva jezika, tudi narečno obliko. Furlanščino pa, vsaj po mojem mnenju, pretežno pasivno. Presenetilo nas je, da domačini srednje in starejše generacije obvladajo poleg narečja nekakšen krajevni slovenski standardni jezik, čeprav živijo na ozemlju, kjer šolski sistem Videmske pokrajine dovoljuje pouk izključno v italijanskem jeziku, kljub močni prisotnosti slovenskega prebivalstva, vsaj v Ukvah in Žabnicah. Zelo pomemben faktor za ohranitev slovenskega jezika je bila in je še zmerom cerkev, kjer je slovenščina ohranjena predvsem v liturgiji, zlasti v Ukvah. Naslednji dejavnik naj bi bili stiki z govorniki iz drugih slovenskih krajev v matični Sloveniji ali v zamejstvu. Mediji pa v tem prostoru niso imeli večjega vpliva.

Možnosti za učenje slovenskega standardnega jezika danes obstajajo, toda le v pri-vatnih ustanovah v obliki tečajev. Nekateri domačini si prizadevajo, da bi bila slovenščina vključena v redni šolski program. Rešitev tega vprašanja ni preprosta: po eni strani zaradi očitnih birokratskih težav, ki bi jih bilo možno rešiti (naj navedem primer za-sebne dvojezične šole v Špetru v Benečiji, ki jo je italijanska vlada končno priznala), po drugi strani pa srečujemo težje probleme, ki izhajajo iz različnih stališč prebivalstva glede vključitve standardnega jezika v redni šolski program ali na splošno iz konflikt-nega odnosa posameznikov do slovenstva. Uvedba slovenščine v redni pouk bi tudi tistim šolam v Kanalski dolini, ki imajo sicer premalo učencev, zagotovila nadaljnji obstoj, ker bi pridobile status eksperimentalnih šol. Predvidoma se bo to mogoče uresničilo v bližnji prihodnosti.

To pereče vprašanje, ki velja za celo slovensko področje v Videmski pokrajini, se povezuje z identiteto slovenskega prebivalstva, ki pripadnost slovenstvu na različne načine sprejema. Če v Beneški Sloveniji italijanski jezikovni in kulturni faktor močno vplivata na ohranitev slovenske identitete, je v Kanalski dolini še dodatni faktor nemškega oz. avstrijskega sveta, ki je z zgodovinskega vidika zelo globoko vpleten v kulturo tega prostora. Menimo, da se identiteta spreminja pri ljudeh na različnih ravneh in se to tudi na zunaj kaže različno. Verjetno pride do popolne zamenjave identitete v daljšem procesu, potem ko preide različne stopnje prepletanja ali prekrivanja. Na primer, da se človek istoveti drugače v družinskem krogu, s prijatelji ali v javnosti. Zdi se nam, da je sicer v tem okolju pri marsikom prišlo do popolne zamenjave. Posamezniki, ki delno ali

sploh ne priznajo svoje pripadnosti slovenstvu, lahko prekrivajo svojo slovensko identiteto z drugim elementom, ki je po navadi nemško-avstrijski. Tak proces naj bi bil z njihovega vidika tudi »upravičen«, ker je na tem prostoru nemški element že davno prisoten. Opazovali smo tiste domačine, ki tudi v javnosti izražajo svojo pripadnost nemškemu svetu, čeprav obvladajo narečni in standardni slovenski jezik. Zgled nemškega sveta je verjetno za nekatere večjega pomena kot slovenski, medtem ko je italijanski oz. furlanski svet v tem procesu popolnoma izločen. Vzroki so zgodovinske, psihološke, socialne in druge narave: pomembno zgodovinsko dejstvo je, da je do leta 1991 bila Slovenija dežela, ki je politično delovala v nasprotni smeri kot Italija; na socialni ravni so v obdobju nacifašizma imeli ljudje hude izkušnje z nestrpnostjo; s psihološkega vidika so razvidni kompleksi manjvrednosti, zato ker je slovensko prebivalstvo na tem ozemlju pretežno kmečko.

Po drugi strani smo ugotovili, da domačini želijo sožitje in trdijo, da so pripravljene sprejeti drugačnost, ki je zelo značilna na tem ozemlju. V njihovih besedah se sicer skrivajo različne izkušnje, o katerih raje molčijo in ki so nedvomno označene kot nestrpnost take in drugačne narave. Zapleteno vprašanje o identiteti v Kanalski dolini gotovo zahteva posebno pozornost in dolgoročno opazovanje.

Na koncu je treba povedati še to, da je bila zaključna prireditev tabora v Beneški palači v Naborjetu. Skupine so ob diapozitivih predstavljale opravljeno delo s poročili in video film je pokazal odlomke delovnega časa in družabnega vzdušja na taboru. Predvidevamo, da bodo rezultati mladinskega raziskovalnega tabora 1997 kot po navadi tudi objavljeni v posebnem zborniku, zelo verjetno že naslednje leto.